

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

ΒΑΣΙΚΕΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΕΝΝΟΙΕΣ

A ΘΕΩΡΗΤΙΚΕΣ ΕΝΝΟΙΕΣ

1

Εισαγωγή

Αντικείμενο της Πολιτικής Οικονομίας (ή της Οικονομικής Επιστήμης) είναι η μελέτη των οικονομικών προβλημάτων που δημιουργούνται μέσα σε μια κοινωνία. Τα προβλήματα αυτά είναι πολλά και ποικίλα και μπορούν να καταταγούν σε τέσσερις κατηγορίες, οι οποίες είναι δυνατόν να εκφραστούν με τη μορφή τεσσάρων ερωτημάτων:

- Ποια προϊόντα παράγονται σε μια κοινωνία και σε τι ποσότητες (σε μια ορισμένη χρονική περίοδο, π.χ. ένα έτος);
- Με ποιον τρόπο παράγονται αυτά τα προϊόντα;
- Πώς γίνεται η διανομή των παραγόμενων προϊόντων στα μέλη της κοινωνίας;
- Πώς μπορεί να αυξηθεί η ποσότητα των παραγόμενων προϊόντων, πώς δηλαδή αναπτύσσεται η οικονομία μιας κοινωνίας;

Η σημασία αυτών των ερωτημάτων γίνεται εύκολα αντιληπτή, αν εξετάσουμε μια εξαιρετικά απλή και υποθετική οικονομία, σαν αυτή του Ροβινσώνα Κρούσου.

2

Η οικονομία του Ροβινσώνα Κρούσου

Στην απλή οικονομία του Κρούσου, η κοινωνία, δηλαδή ο ίδιος ο Κρούσος (ήρωας του ομώνυμου έργου του Άγγλου συγγραφέα Daniel Defoe, που ναυαγεί σε ένα έρημο νησί και ζει εκεί για μεγάλο χρονικό διάστημα), πρέπει να απαντήσει και στα τέσσερα παραπάνω ερωτήματα.

Το **πρώτο ερώτημα** αφορά τις ενέργειες που πρέπει να κάνει (θα συλλέξει καρπούς, θα φαρέψει, θα κυνηγήσει, θα μείνει σε σπηλιά ή θα κατασκευάσει καλύβα;). Τα ερωτήματα αυτά έχουν να κάνουν με το ποια και πόσα προϊόντα θα παραγάγει με τους δεδομένους οικονομικούς πόρους.

Το **δεύτερο ερώτημα**: Αν αποφασίσει να φτιάξει καλύβα, τότε τι υλικά θα χρησιμοποιήσει; Πώς θα τα συνδυάσει; Σε ποιο σημείο του νησιού θα φτιάξει την καλύβα; Τα ερωτήματα αυτά σχετίζονται με τον τρόπο παραγωγής των προϊόντων, δηλαδή αναφέρονται στην τεχνολογία της παραγωγικής διαδικασίας.

Το **τρίτο ερώτημα**, της διανομής, δεν έχει έννοια στην περίπτωση της οικονομίας του ενός ατόμου. Θα είχε μόνο στην περίπτωση που θα υπήρχε και δεύτερο άτομο το οποίο θα συμμετείχε στην παραγωγή σε συνεργασία με τον Κρούσο.

Το **τέταρτο ερώτημα**, της οικονομικής ανάπτυξης, έχει σχέση με τους τρόπους που πρέπει να σκεφτεί ο Κρούσος για να **αυξήσει** την ποσότητα των προϊόντων που παράγει (π.χ. να φτιάξει δίχτυ, σκάλες κτλ.). Έτσι ο Κρούσος δημιουργεί κεφάλαιο και τεχνολογία και αναπτύσσει την οικονομία του.

Σύγκριση της οικονομίας του Κρούσου με τις σύγχρονες οικονομίες

Η οικονομία του Κρούσου περιέχει ένα στοιχείο που την κάνει εξαιρετικά απλή και διαφορετική από τις σύγχρονες οικονομίες. Το στοιχείο αυτό είναι το θέμα των **αποφάσεων**.

Στην οικονομία του Κρούσου οι αποφάσεις σχετικά με τα οικονομικά προβλήματα λαμβάνονται από ένα μόνο άτομο (τον Κρούσο), ενώ στις σύγχρονες οικονομίες εκατομμύρια άτομα παίρνουν ταυτόχρονα αλλά χωριστά τις δικές τους αποφάσεις και το αποτέλεσμα αυτών των αποφάσεων προκύπτει μέσω πολύπλοκων μηχανισμών.

3

Οι ανάγκες

Η ζήτηση των αγαθών (δηλαδή των μέσων ικανοποίησης των αναγκών) είναι αποτέλεσμα της συμπεριφοράς των ανθρώπων στην προσπάθειά τους να ικανοποιήσουν τις πολλές και διάφορες ανάγκες τους.

Την οικονομία δεν την ενδιαφέρουν όλες οι ανάγκες, την ενδιαφέρουν μόνο οι **οικονομικές ανάγκες**, εκείνες δηλαδή που για την ικανοποίησή τους χρησιμοποιούνται **οικονομικά αγαθά**.

Ιδιότητες των αναγκών

α) Εξέλιξη

Αναφέρεται στη **διαφοροποίηση των αγαθών** που χρησιμοποιούνται για την ικανοποίηση της ίδιας ανάγκης.

Για παράδειγμα, η ανάγκη για θέρμανση παλιά ικανοποιούνταν από τον άνθρωπο με

τη φωτιά, στη συνέχεια με σόμπες ξύλου, υγραερίου, ηλεκτρικές και στη σύγχρονη εποχή με καλοριφέρ και κλιματιστικά μηχανήματα.

β) Πολλαπλασιασμός

Σημαίνει δημιουργία **νέων αναγκών**.

Για παράδειγμα, η ανάγκη για τηλεόραση δεν υπήρχε για τον Έλληνα καταναλωτή πριν από το 1965, ενώ σήμερα υπάρχει σε κάθε σπίτι μια συσκευή τηλεόρασης.

Οι **βασικοί λόγοι που συντελούν στην εξέλιξη και στον πολλαπλασιασμό** των αναγκών είναι οι εξής:

- **Η τεχνολογία:** Βοηθά στη συνεχή **ανακάλυψη νέων προϊόντων**, από τα οποία:
 - ✓ άλλα καλύπτουν περισσότερο ικανοποιητικά τις ήδη υπάρχουσες ανάγκες (π.χ. η ηλεκτρονική φωτογραφική μηχανή)
 - ✓ άλλα δημιουργούν νέες (π.χ. ο ηλεκτρονικός υπολογιστής).
- **Η μίμηση:** Η έμφυτη τάση των ανθρώπων να μιμούνται τους άλλους έχει ως αποτέλεσμα τη **δημιουργία νέων αναγκών**.
Για παράδειγμα, η ανάγκη για χριστουγεννιάτικα δέντρα είναι αποτέλεσμα μίμησης εθίμου άλλης χώρας.
- **Η συνήθεια:** Η τάση των ανθρώπων να ζητούν την επανάληψη μιας απόλαυσης από τη χρησιμοποίηση ενός αγαθού οδηγεί τελικά στην ανάγκη γι' αυτό το αγαθό. Για παράδειγμα, οι άνθρωποι συνηθίζουν εύκολα σε νέα προϊόντα όταν τα χρησιμοποιήσουν αρκετές φορές. Συχνά ακούμε τη φράση «το συνηθίσα και μου έγινε ανάγκη».
- **Η διαφήμιση:** Επιδρά στην ψυχολογία του καταναλωτή και του δημιουργεί επιθυμίες απόκτησης αγαθών οι οποίες διαφορετικά δε θα υπήρχαν.
Στη διαφήμιση συνέβαλε η τεράστια ανάπτυξη των μέσων μαζικής επικοινωνίας και κυρίως η τηλεόραση. Έτσι η διαφήμιση πλησίασε τον καταναλωτή και κατάφερε να του «επιβάλει» νέα προϊόντα, αυξάνοντας τις ανάγκες του και οδηγώντας τον σε «υπερκατανάλωση».

γ) Ο κορεσμός

Οι ανάγκες ως σύνολο είναι απεριόριστες ή ακόρεστες, όμως κάθε ανάγκη ξεχωριστά υπόκειται σε προσωρινό κορεσμό.

Αυτό σημαίνει ότι σε μια συγκεκριμένη χρονική περίοδο, όσο αυξάνεται η ποσότητα ενός αγαθού που χρησιμοποιείται για την ικανοποίηση μιας ανάγκης, τόσο **η ένταση** αυτής της ανάγκης μειώνεται, ώσπου να επέλθει πλήρης ικανοποίηση ή κορεσμός. Όμως ο κορεσμός αυτός είναι προσωρινός. Για παράδειγμα, η ανάγκη για νερό από ένα διψασμένο άτομο παύει να υφίσταται προσωρινά (επέρχεται κορεσμός), εφόσον το διψασμένο άτομο καταναλώσει την απαιτούμενη γι' αυτό ποσότητα νερού.

Επιπλέον, **η ταχύτητα** με την οποία επέρχεται ο κορεσμός μιας ανάγκης είναι θέμα υποκειμενικό, δηλαδή διαφέρει από άτομο σε άτομο. Για παράδειγμα, η ανάγκη για κρέας ικανοποιείται με **ποσότητες** που δεν είναι ίδιες για όλα τα άτομα.

Στη σύγχρονη οικονομία η **επιβίωση και η ευδαιμονία** των ατόμων απαιτούν να υπάρχουν πολλά υλικά αντικείμενα ή υπηρεσίες με τα οποία ικανοποιούνται οι ανάγκες τους. Διακρίνουμε δύο είδη αγαθών:

- **Τα ελεύθερα αγαθά:** Βρίσκονται ελεύθερα στη φύση (π.χ. ο αέρας που αναπνέουμε, η θερμότητα του ήλιου κ.ά.). Τα αγαθά αυτά δεν αποτελούν αντικείμενο μελέτης της Οικονομικής Επιστήμης.
- **Τα οικονομικά αγαθά:** Αποτελούν αντικείμενο μελέτης της Οικονομικής Επιστήμης. Είναι αποτέλεσμα της παραγωγικής προσπάθειας των ανθρώπων. Ονομάζονται **προϊόντα** (επειδή παράγονται με κάποια διαδικασία) ή **εμπορεύματα** (επειδή αποτελούν αντικείμενα αγοράς και πώλησης).

Το κύριο χαρακτηριστικό των οικονομικών αγαθών είναι ότι βρίσκονται σε περιορισμένες ποσότητες **σε σχέση** με τις ανάγκες που ικανοποιούν.

Στο εξής, όταν λέμε αγαθά, θα εννοούμε πάντοτε τα οικονομικά αγαθά. Με βάση διάφορα κριτήρια, τα αγαθά διακρίνονται σε:

✓ Υλικά και άυλα αγαθά ή υπηρεσίες

Υλικά αγαθά: Π.χ. τα ρούχα, το τραπέζι, το κτίριο, τα τρόφιμα κ.ά.

Άυλα αγαθά ή υπηρεσίες: Π.χ. ένα μουσικό κομμάτι, μια διάλεξη. Στα άυλα αγαθά περιλαμβάνονται και:

- διάφορες καταστάσεις ή
- μορφές ενέργειας, όπως είναι η θερμότητα τον χειμώνα, το φως το βράδυ κ.ά.

✓ Διαρκή και καταναλωτά αγαθά

Διαρκή αγαθά: Είναι τα αγαθά που μπορούν να χρησιμοποιηθούν **πολλές φορές** για τον ίδιο σκοπό, χωρίς να μεταβληθεί η φυσική τους υπόσταση. Π.χ. τα έπιπλα, τα ρούχα, τα αυτοκίνητα κ.ά.

Καταναλωτά αγαθά: Είναι τα αγαθά που μπορούν να χρησιμοποιηθούν **μόνο μία φορά** για τον σκοπό που έχουν παραχθεί. Π.χ. τα τρόφιμα, τα τσιγάρα, τα καυσόξυλα κ.ά.

✓ **Κεφαλαιουχικά (ή επενδυτικά) και καταναλωτικά αγαθά**

Κεφαλαιουχικά αγαθά: Είναι τα αγαθά που χρησιμοποιούνται στην **παραγωγική διαδικασία από την οποία παράγονται άλλα αγαθά**. Π.χ. το τρακτέρ που χρησιμοποιεί ένας αγρότης στην αγροτική παραγωγή, το κτίριο ενός εργοστασίου κ.ά. Γενικά, κεφαλαιουχικά αγαθά είναι τα εργαλεία ενός υδραυλικού, τα μηχανήματα μιας επιχείρησης, οι σταθμοί παραγωγής ηλεκτρικού ρεύματος κ.ά.

Καταναλωτικά αγαθά: Είναι τα αγαθά που χρησιμοποιούνται για την **άμεση ικανοποίηση** των αναγκών των ανθρώπων, δηλαδή για κατανάλωση. Π.χ. το στερεοφωνικό του σπιτιού μας (όχι το στερεοφωνικό ενός καταστήματος διασκέδασης), τα ρούχα μας, τα τρόφιμα που έχουμε στο ψυγείο του σπιτιού μας κ.ά.

Ένα αγαθό μπορεί να ανήκει σε **περισσότερες από μία** κατηγορίες. Π.χ.:

- Η σοκολάτα είναι αγαθό υλικό, καταναλωτό και καταναλωτικό (εφόσον την έχουμε στο σπίτι μας για κατανάλωση).
- Το ψυγείο του σπιτιού μας είναι αγαθό υλικό, διαρκές και καταναλωτικό.
- Το πιεστήριο του τυπογραφείου είναι αγαθό υλικό, διαρκές και κεφαλαιουχικό.

Επίσης, ανάλογα με τον σκοπό της χρήσης του, το ίδιο αγαθό μπορεί να ανήκει **σε δύο κατηγορίες (πότε στη μία και πότε στην άλλη)**. Π.χ.:

- Το μολύβι ενός μαθητή είναι αγαθό καταναλωτικό, ενώ το μολύβι ενός αρχιτέκτονα είναι αγαθό κεφαλαιουχικό για έναν αρχιτέκτονα.
- Ένα βιβλίο που βρίσκεται στη βιβλιοθήκη του σπιτιού μας είναι αγαθό καταναλωτικό, ενώ το ίδιο βιβλίο, αν βρίσκεται στη βιβλιοθήκη ενός πανεπιστημίου είναι αγαθό κεφαλαιουχικό.
- Το αυτοκίνητο μιας οικογένειας είναι καταναλωτικό αγαθό, ενώ το αυτοκίνητο μιας επιχείρησης είναι κεφαλαιουχικό αγαθό.

5

Η αγορά

Η αγορά δεν περιορίζεται σε έναν γεωγραφικό χώρο, αλλά περιλαμβάνει:

- όλα εκείνα **τα μέσα** (π.χ. ένα τηλέφωνο, ένα φαξ, ένα μείλ, ένα έντυπο κ.ά.) με τα οποία μπορεί να πραγματοποιηθεί μια αγοραπωλησία
- όλους **τους σχετικούς χώρους**.

Παραδείγματα αγορών: η λαϊκή αγορά της γειτονιάς, η λαχαναγορά μιας πόλης, το χρηματιστήριο.

Συχνά, οι αγορές παίρνουν το όνομά τους από το όνομα των αγαθών που αποτελούν το αντικείμενο αγοραπωλησίας.

Ομόλογα, μετοχές → Αγορά τίτλων

Εργασία → Αγορά εργασίας

Ψάρια → Ιχθυαγορά

Λαχανικά → Λαχαναγορά

6

Κοινωνικοί θεσμοί

Για να λειτουργήσει η οικονομία, πρέπει να περιλαμβάνει συγκεκριμένες κοινωνικές οντότητες, οι σπουδαιότερες από τις οποίες είναι η οικογένεια (ή νοικοκυριό), η επιχείρηση, το εργατικό σωματείο και το κράτος.

Η οικογένεια ή το νοικοκυριό

Συνήθως έχουμε ταύτιση του νοικοκυριού με την οικογένεια. Το νοικοκυριό όμως μπορεί να αποτελείται από ένα άτομο που ζει μόνο του ή από μία οικογένεια, μαζί με την οποία ζει και ένα άλλο άτομο ή περισσότερα άτομα. Το κύριο χαρακτηριστικό του νοικοκυριού είναι ότι αποτελείται από άτομα που αποφασίζουν από κοινού για τα οικονομικά θέματα.

Εισόδημα νοικοκυριού: Αποτελεί το σύνολο των διαφόρων εισοδημάτων που προέρχονται είτε από την περιουσία του νοικοκυριού (π.χ. ενοίκια) είτε από την εργασία των μελών του (π.χ. μισθοί, συντάξεις, επιδόματα). Βραχυχρόνια, το εισόδημα του νοικοκυριού παραμένει σταθερό.

Οι αποφάσεις του νοικοκυριού: Μια πολύ σημαντική απόφαση του νοικοκυριού, η οποία έχει περισσότερο κοινωνική διάσταση, είναι σχετικά με το ποια μέλη της οικογένειας πρέπει να δουλέψουν για την απόκτηση των παραπάνω εισοδημάτων. Οι οικονομικές αποφάσεις του νοικοκυριού είναι τρεις:

- Πόσο μέρος του εισοδήματος θα καταναλώσει και πόσο θα αποταμιεύσει.
- Το μέρος που θα καταναλωθεί σε ποια προϊόντα και σε ποιες αναλογίες θα δαπανηθεί.
- Το μέρος που θα αποταμιευτεί σε ποια στιγμή στο μέλλον θα δαπανηθεί και για ποιο σκοπό.

Παράγοντες που επηρεάζουν τις αποφάσεις του νοικοκυριού

- Το μέγεθος του εισοδήματος.
- Το μέγεθος του νοικοκυριού (πόσα είναι τα μέλη του) και η ηλικία των μελών του. Διαφορετικά προϊόντα αγοράζει μια οικογένεια με βρέφη, διαφορετικά μια άλλη με μικρά παιδιά και διαφορετικά μια τρίτη με ηλικιωμένους.

- Η γεωγραφική θέση όπου είναι εγκατεστημένο.
- Το κοινωνικό περιβάλλον μέσα στο οποίο ζουν τα μέλη του.

Βασική επιδίωξη του νοικοκυριού είναι η όσο το δυνατόν πληρέστερη ικανοποίηση των αναγκών του με βάση το δεδομένο εισόδημα που έχει στη διάθεσή του.

Η επιχείρηση

Οι επιχειρήσεις είναι παραγωγικές μονάδες με διάφορες νομικές μορφές (ΑΕ, ΟΕ, ΕΕ, ΕΠΕ κτλ.), με διαφορετικό μέγεθος και αντικείμενο, στις οποίες ένα ή περισσότερα μέλη παίρνουν αποφάσεις σχετικά με την παραγωγή.

Οι σημαντικότερες αποφάσεις της επιχείρησης

- Τι προϊόν θα παράγει;
- Σε ποιο μέρος θα εγκατασταθεί;
- Σε τι ποσότητες θα παραχθεί το προϊόν;
- Ποια μέθοδος παραγωγής θα χρησιμοποιηθεί;
- Σε ποια τιμή θα πουλάει το προϊόν;

Αντικειμενικός σκοπός της επιχείρησης είναι η μεγιστοποίηση του κέρδους.

Μια επιχείρηση, για να επιτύχει το **μεγαλύτερο δυνατό κέρδος**, πρέπει να πουλάει όσο το δυνατόν μεγαλύτερες ποσότητες του προϊόντος στη μεγαλύτερη δυνατή τιμή και να τις παράγει με το χαμηλότερο δυνατό κόστος.

Το εργατικό σωματείο

Τα εργατικά σωματεία είναι ενώσεις των εργαζομένων με αντικειμενικό σκοπό την προώθηση των κοινών συμφερόντων των μελών τους, και συγκεκριμένα τη βελτίωση της οικονομικής τους κατάστασης.

Τα εργατικά σωματεία μπορεί να θεωρηθούν το αντιστάθμισμα των εργαζομένων στην οικονομική δύναμη του εργοδότη. Ονομάζονται αλλιώς και *εργατικές ενώσεις* ή *εργατικά συνδικάτα*.

Το κράτος

Επιδίωξη του κράτους είναι η επίτευξη και η διατήρηση οικονομικής ευημερίας και κοινωνικής ισορροπίας, ώστε να μην υπάρχουν ή να ελαχιστοποιούνται οι δυνάμεις που

θα μπορούσαν να ανατρέψουν το κοινωνικο-πολιτικό καθεστώς που το ίδιο το κράτος εκφράζει.

Παρεμβαίνει στις επιχειρήσεις επιβάλλοντας φόρους και παρέχοντας διευκολύνσεις. Παρεμβαίνει στα νοικοκυριά επιβάλλοντας φόρους και παρέχοντας επιδόματα, διάφορα αγαθά κτλ.

Ασκεί παραγωγικές λειτουργίες για «δωρεάν» παροχή αγαθών στους πολίτες, όπως προστασία, υγειονομική περίθαλψη, παιδεία κ.ά.

7

Οι παραγωγικές δυνατότητες της οικονομίας

Παραγωγικές δυνατότητες μιας οικονομίας είναι το σύνολο των προϊόντων που έχει τη δυνατότητα να παράγει κάθε οικονομία σε μια συγκεκριμένη χρονική περίοδο.

Οι συντελεστές της παραγωγής

Τα οικονομικά αγαθά (προϊόντα ή εμπορεύματα) είναι αποτέλεσμα κάποιας παραγωγικής διαδικασίας, η οποία αναλαμβάνεται από τις επιχειρήσεις.

Ως παραγωγική διαδικασία ορίζουμε όλους τους τρόπους με τους οποίους ο άνθρωπος μετασχηματίζει την ύλη για να της δώσει μορφή χρήσιμη για τη ζωή του.

Απαραίτητα στοιχεία της παραγωγικής διαδικασίας είναι:

- η ανθρώπινη προσπάθεια
- η φύση (γη και περιβάλλον).

Από νωρίς κιόλας οι άνθρωποι παρήγαγαν διάφορα προϊόντα όχι για κατανάλωση, αλλά για να τους βοηθήσουν στην παραγωγή άλλων προϊόντων, δηλαδή κατασκεύασαν εργαλεία. Το χαρακτηριστικό των εργαλείων είναι ότι χρησιμοποιούνται στην παραγωγή άλλων προϊόντων, είναι δηλαδή **παραχθέντα μέσα παραγωγής**. Στις σύγχρονες οικονομίες είναι πολύ εξελιγμένα τεχνολογικά και θεωρούνται απαραίτητα για την παραγωγή των προϊόντων που χρειάζονται σήμερα οι άνθρωποι.

Κάθε είδος παραγωγής χρησιμοποιεί με διαφορετικό τρόπο την ύλη και τη μετασχηματίζει σε χρήσιμα προϊόντα. Για παράδειγμα, στην αγροτική παραγωγή ο άνθρωπος χρησιμοποιεί:

- τις δικές του δυνάμεις
- το έδαφος με τα συστατικά του
- διάφορα μηχανήματα, διάφορα λιπάσματα κτλ.

Όλα αυτά τα συνδυάζει με ορισμένους τρόπους και παράγει τα προϊόντα σε ορισμένο χρόνο.

Με ανάλογο τρόπο γίνεται και κάθε άλλη παραγωγική διαδικασία.

Συντελεστές παραγωγής ονομάζουμε τα στοιχεία που συντελούν στην παραγωγική διαδικασία και τους ταξινομούμε σε τρεις κατηγορίες, που προσδιορίζονται με τους όρους «εργασία», «κεφάλαιο» και «έδαφος».

- **Εργασία:** Είναι η καταβολή ανθρώπινης προσπάθειας, σωματικής και πνευματικής, για την παραγωγή κάποιου προϊόντος.
Για παράδειγμα, εργασία στην παραγωγική διαδικασία προσφέρει ένας εργάτης που δουλεύει στα χωράφια, ένας δάσκαλος που διδάσκει τα παιδιά στην τάξη κτλ. Στην εργασία ανήκει και το **ανθρώπινο κεφάλαιο**, το οποίο είναι το σύνολο γνώσεων και ικανοτήτων που απέκτησε ο άνθρωπος με τη μόρφωση και την εμπειρία του. Για παράδειγμα, ανθρώπινο κεφάλαιο απέκτησε ο γιατρός κατά τη φοίτησή του στην Ιατρική Σχολή, αλλά και ο υδραυλικός από την εμπειρία του στη δουλειά.
- **Έδαφος (γη):** Ο συντελεστής «έδαφος» περιλαμβάνει τη γεωγραφική έκταση, επιφάνεια, υπέδαφος, λίμνες, ποτάμια, θάλασσες, καθώς και τις ιδιότητες του εδάφους που είναι χρήσιμες στην παραγωγική διαδικασία. Για παράδειγμα, ανήκει στον παραγωγικό συντελεστή «έδαφος» το έδαφος στο οποίο φυτρώνουν διάφορες καλλιέργειες, αλλά και το έδαφος στο οποίο χτίστηκε ένα εργοστάσιο ή ένα σπίτι.
- **Κεφάλαιο:** Ο συντελεστής «κεφάλαιο» περιλαμβάνει όλα τα προϊόντα τα οποία χρησιμοποιούνται στην παραγωγική διαδικασία για την παραγωγή άλλων προϊόντων. Για παράδειγμα, στο κεφάλαιο ανήκουν τα μηχανήματα, τα κτίρια, τα σκεύη, τα αυτοκίνητα μιας επιχείρησης κτλ.

Τα στοιχεία που αποτελούν τους συντελεστές παραγωγής μετατρέπονται σε συντελεστές παραγωγής όταν χρησιμοποιούνται στην παραγωγική διαδικασία. Η ύπαρξή τους και μόνο τους δίνει τη δυνατότητα να γίνουν παραγωγικοί συντελεστές, όμως αποκτούν αυτή την ιδιότητα όταν πραγματικά χρησιμοποιούνται για την παραγωγή.

Για παράδειγμα, ένα στρέμμα γης γίνεται παραγωγικός συντελεστής όταν καλλιεργείται, ενώ όσο καιρό παραμένει ακαλλιέργητο είναι ένας **εν δυνάμει παραγωγικός συντελεστής**. Το ίδιο ισχύει και για τους συντελεστές «εργασία» και «κεφάλαιο».

- Πολλοί οικονομολόγοι θεωρούν ότι υπάρχει κι ένας τέταρτος συντελεστής παραγωγής, η επιχειρηματικότητα. Άλλοι όμως υποστηρίζουν ότι είναι **ένα είδος εργασίας**, γι' αυτό και ανήκει στον συντελεστή «εργασία».

Επιχειρηματικότητα θεωρείται η ικανότητα που έχουν ορισμένοι άνθρωποι να διαβλέπουν κέρδος σε διάφορες οικονομικές δραστηριότητες και να αναλαμβάνουν να συνδυάσουν τους υπόλοιπους τρεις συντελεστές για να γίνει η παραγωγή.

Χαρακτηριστικό στοιχείο των παραγωγικών συντελεστών

Σε κάθε χρονική περίοδο και για κάθε οικονομία οι παραγωγικοί συντελεστές θεωρούνται **δεδομένοι**. Σε μακροχρόνιες περιόδους το μέγεθός τους μεταβάλλεται φυσικά, όμως βραχυχρόνια μπορούμε να τους θεωρήσουμε δεδομένους.

Επειδή οι ανάγκες των ανθρώπων είναι σχετικά μεγάλες, οι παραγωγικοί συντελεστές και τα προϊόντα που παράγονται απ' αυτούς **βρίσκονται σε στενότητα**, δηλαδή είναι περιορισμένοι σε σχέση με τις ανάγκες των ατόμων.

Το κύριο οικονομικό πρόβλημα

Το κύριο ή γενικό οικονομικό πρόβλημα είναι ένα πρόβλημα από το οποίο προέρχονται όλα τα άλλα οικονομικά προβλήματα.

Το κύριο οικονομικό πρόβλημα κάθε κοινωνίας προέρχεται από τη διαφορά που υπάρχει μεταξύ του πλήθους των αναγκών που οι άνθρωποι επιδιώκουν να ικανοποιήσουν και του περιορισμένου όγκου των αγαθών που υπάρχουν για την ικανοποίηση αυτών των αναγκών.

Δηλαδή τα αγαθά μιας οικονομίας βρίσκονται σε έλλειψη σχετικά με τις ανάγκες των ανθρώπων. Αυτή την έλλειψη των αγαθών οι άνθρωποι προσπαθούν να την ξεπεράσουν με:

- την οργανωμένη δραστηριότητα
- την ανάπτυξη της τεχνολογίας
- την εξεύρεση νέων παραγωγικών πόρων κ.ά.

Είδαμε προηγουμένως ότι, για να παραχθούν τα αγαθά, απαιτούνται παραγωγικοί συντελεστές. **Επομένως η σχετική έλλειψη αγαθών είναι στην πραγματικότητα έλλειψη παραγωγικών συντελεστών.** Το οικονομικό πρόβλημα είναι:

- μόνιμο
- αφορά κάθε κοινωνία.

Μπορούμε να αντιληφθούμε καλύτερα την τεράστια σημασία της σχετικής έλλειψης αγαθών, αν προσπαθήσουμε να φανταστούμε πώς θα ήταν οργανωμένη η ανθρώπινη κοινωνία και τι θα έκαναν οι άνθρωποι αν ζούσαν σε απόλυτη αφθονία, χωρίς να παράγουν (αν, για παράδειγμα, έπεφταν τα αγαθά σαν «μάννα εξ ουρανού»).

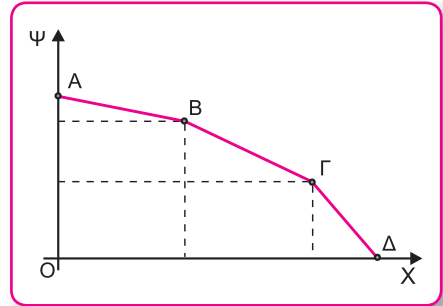
Η καμπύλη παραγωγικών δυνατοτήτων (ΚΠΔ)

Η καμπύλη παραγωγικών δυνατοτήτων στηρίζεται στις εξής **υποθέσεις**:

- Η οικονομία χρησιμοποιεί αποδοτικά (ορθολογικά) όλους τους παραγωγικούς συντελεστές που έχει στη διάθεσή της.
- Η τεχνολογία παραγωγής είναι δεδομένη.
- Η οικονομία παράγει μόνο δύο προϊόντα (π.χ. ψωμί και όπλα).

Η καμπύλη παραγωγικών δυνατοτήτων μιας οικονομίας που παράγει δύο αγαθά, το X και το Ψ :

- έχει αρνητική κλίση (η αύξηση της παραγωγής του ενός προϊόντος σημαίνει μείωση της παραγωγής του άλλου)
- είναι καμπύλη κοίλη προς την αρχή των αξόνων.

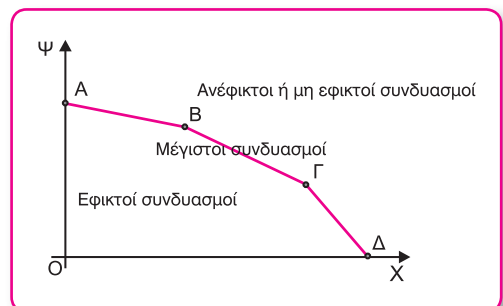
Η καμπύλη παραγωγικών δυνατοτήτων δείχνει τις μεγαλύτερες ποσότητες ενός προϊόντος που είναι δυνατόν να παραχθούν σε μια οικονομία για κάθε δεδομένη ποσότητα του άλλου προϊόντος.

Συνδυασμοί παραγωγής

Μελετώντας την καμπύλη παραγωγικών δυνατοτήτων μιας οικονομίας, διακρίνουμε τρεις περιπτώσεις συνδυασμών παραγωγής:

- Μέγιστοι συνδυασμοί παραγωγής: όλοι οι συνδυασμοί που βρίσκονται **επί της καμπύλης παραγωγικών δυνατοτήτων**.

Αυτό σημαίνει ότι, με δεδομένη την τεχνολογία, η οικονομία χρησιμοποιεί όλες τις παραγωγικές της δυνατότητες, δηλαδή υπάρχει πλήρης και αποδοτική (ορθολογική) απασχόληση των παραγωγικών συντελεστών.

- **Εφικτοί συνδυασμοί παραγωγής:** όλοι οι συνδυασμοί που βρίσκονται **αριστερά και εσωτερικά της καμπύλης παραγωγικών δυνατοτήτων**.

Αυτό σημαίνει ότι, με δεδομένη την τεχνολογία, η οικονομία δε χρησιμοποιεί όλες τις παραγωγικές της δυνατότητες, δηλαδή όλοι ή ορισμένοι παραγωγικοί συντελεστές υποαπασχολούνται.

- **Ανέφικτοι ή μη εφικτοί συνδυασμοί παραγωγής:** όλοι οι συνδυασμοί που βρίσκονται **δεξιά και εξωτερικά της καμπύλης παραγωγικών δυνατοτήτων**.

Αυτό σημαίνει ότι, με δεδομένη την τεχνολογία, η παραγωγή αυτών των συνδυασμών είναι εκτός των παραγωγικών δυνατοτήτων της οικονομίας, δηλαδή οι παραγωγικοί συντελεστές δεν επαρκούν για την παραγωγή αυτών των συνδυασμών.

Ένας τέτοιος ανέφικτος ή μη εφικτός συνδυασμός είναι δυνατόν να παραχθεί από την οικονομία:

- ✓ αν αυξηθούν αρκετά οι παραγωγικοί συντελεστές
- ✓ αν βελτιωθεί αρκετά η τεχνολογία παραγωγής
- ✓ αν υπάρχει συνδυασμός των δύο παραπάνω περιπτώσεων.

Στις περιπτώσεις αυτές, η καμπύλη παραγωγικών δυνατοτήτων μετατοπίζεται προς τα δεξιά και έτσι ο ανέφικτος συνδυασμός γίνεται εφικτός.

Εφικτοί

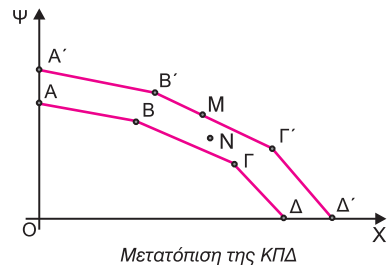
- Η οικονομία δε χρησιμοποιεί όλες τις παραγωγικές της δυνατότητες.
- Ορισμένοι ή όλοι οι παραγωγικοί συντελεστές υποαπασχολούνται.

Μέγιστοι

- Η οικονομία χρησιμοποιεί όλες τις παραγωγικές της δυνατότητες αποδοτικά (ορθολογικά).
- Όλοι οι παραγωγικοί συντελεστές απασχολούνται αποδοτικά (ορθολογικά).

Μη εφικτοί

- Είναι εκτός των παραγωγικών δυνατοτήτων της οικονομίας.
- Οι παραγωγικοί συντελεστές δεν επαρκούν.

Η έννοια του κόστους

Οι περισσότεροι άνθρωποι θεωρούν κόστος την πληρωμή κάποιου χρηματικού ποσού. Στην πραγματικότητα, όμως, η έννοια του κόστους είναι πιο ουσιαστική, γιατί πίσω από το χρηματικό ποσό κρύβεται το πραγματικό κόστος.

Μάθαμε ότι τα οικονομικά αγαθά και οι παραγωγικοί συντελεστές βρίσκονται σε στενότητα. Αυτό σημαίνει ότι η οικονομία, αν θελήσει να αυξήσει την ποσότητα ενός αγαθού που παράγει, πρέπει να μειώσει την ποσότητα κάποιου άλλου αγαθού. Αυτό γίνεται γιατί η παραγωγή ενός αγαθού δεσμεύει παραγωγικούς συντελεστές που θα μπορούσαν, μέσα σε κάποια όρια, να παράγουν κάποιο άλλο αγαθό.

Η πραγματική έννοια του κόστους

Η παραγωγή κάποιου αγαθού σημαίνει και **θυσιά των άλλων αγαθών** που θα μπορούσαν να παραχθούν με τους ίδιους παραγωγικούς συντελεστές. Δηλαδή το πραγματικό κόστος ενός αγαθού είναι τα άλλα αγαθά που θυσιάστηκαν για την παραγωγή του.

Παράδειγμα: Αν ένα άτομο αποφασίσει να πάει στον κινηματογράφο, εκτός από το χρηματικό κόστος, που είναι η τιμή του εισιτηρίου, υφίσταται ταυτόχρονα και ένα άλλο κόστος, που είναι η απώλεια της ευκαιρίας να κάνει κάτι άλλο στη διάρκεια αυτών των τριών ωρών. Αυτό το κόστος λέγεται και **κόστος ευκαιρίας** ή **εναλλακτικό κόστος**. Σε μια οικονομία που παράγει μόνο δύο αγαθά, το Χ και το Ψ, το κόστος ευκαιρίας του αγαθού Χ σε όρους του Ψ από έναν συνδυασμό Α προς έναν άλλο συνδυασμό Β δίνεται από τη σχέση:

$$A \rightarrow B: KE_{\text{του Χ σε όρους του Ψ}} = \frac{\text{Μονάδες του Ψ που θυσιάζονται}}{\text{Μονάδες του Χ που παράγονται}} = \frac{\Delta\Psi}{\Delta X}$$

Δηλαδή το κόστος ευκαιρίας είναι ένας αριθμός που εκφράζει τις μονάδες του αγαθού Ψ που πρέπει να θυσιαστούν για να παραχθεί μία επιπλέον μονάδα του αγαθού Χ.

Παράδειγμα: Αν γνωρίζουμε ότι $A \rightarrow B: KE_{\text{του Χ σε όρους του Ψ}} = 10$, αυτό σημαίνει ότι, για να παραχθεί 1 επιπλέον μονάδα από το αγαθό Χ από τον συνδυασμό Α στον συνδυασμό Β, πρέπει να θυσιαστούν 10 μονάδες του αγαθού Ψ.

Η σχέση που συνδέει το κόστος ευκαιρίας ενός αγαθού Χ με το κόστος ευκαιρίας του άλλου αγαθού Ψ που παράγει η οικονομία είναι η παρακάτω:

$$KE_X = \frac{1}{KE_\Psi} \text{ και } KE_\Psi = \frac{1}{KE_X}$$

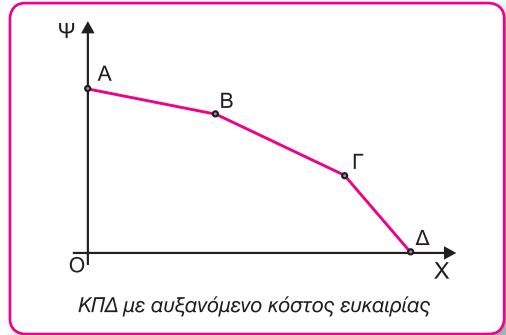
Περιπτώσεις κόστους ευκαιρίας

Το κόστος ευκαιρίας ενός αγαθού μπορεί να είναι είτε αυξανόμενο είτε σταθερό.

1. Το κόστος ευκαιρίας ενός αγαθού Χ είναι αυξανόμενο (η πιο συνηθισμένη περίπτωση) όταν αυξάνεται καθώς αυξάνεται η παραγωγή του Χ.

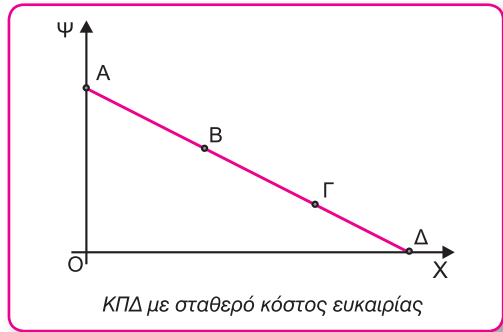
Αυτό **σημαίνει** ότι απαιτούνται ολοένα και περισσότερες μονάδες από το άλλο αγαθό (Ψ) για την παραγωγή μιας επιπλέον μονάδας του συγκεκριμένου αγαθού (Χ).

Αυτό **οφείλεται** στο γεγονός ότι οι συντελεστές παραγωγής δεν είναι εξίσου κατάλληλοι για την παραγωγή και των δύο αγαθών. Έτσι, καθώς αυξάνεται η παραγωγή του ενός αγαθού (π.χ. του X), αποσπώνται από την παραγωγή του άλλου αγαθού (π.χ. του Ψ) παραγωγικοί συντελεστές που είναι όλο και λιγότερο κατάλληλοι για την παραγωγή του πρώτου αγαθού (του X). Δηλαδή απαιτούνται ολοένα και περισσότερες μονάδες από το Ψ για την παραγωγή κάθε επιπλέον μονάδας του X. **Η καμπύλη παραγωγικών δυνατοτήτων** στην περίπτωση αυτή είναι κοίλη προς την αρχή των αξόνων.

2. Το κόστος ευκαιρίας ενός αγαθού X είναι σταθερό όταν παραμένει σταθερό (δε μεταβάλλεται) καθώς αυξάνεται η παραγωγή του X.

Αυτό **σημαίνει** ότι, όταν μεταβαίνουμε από έναν συνδυασμό σε έναν άλλο, η αύξηση της παραγωγής του ενός αγαθού συνοδεύεται από **σταθερή** μείωση της παραγωγής του άλλου αγαθού.

Αυτό **οφείλεται** στο ότι οι παραγωγικοί συντελεστές είναι κατάλληλοι σε σταθερές αναλογίες μεταξύ τους.*

Η καμπύλη παραγωγικών δυνατοτήτων στην περίπτωση αυτή είναι ευθεία γραμμή που τέμνει τους άξονες χχ' και ψψ'.

Παράδειγμα: Έστω ότι μια οικονομία παράγει μόνο δύο αγαθά, ρούχα και τρόφιμα, στους συνδυασμούς του διπλανού πίνακα. Τότε, για να υπολογίσουμε **το κόστος ευκαιρίας των ρούχων σε όρους τροφίμων** από τον έναν συνδυασμό

στον άλλο, παίρνουμε τον τύπο $ΚΕ_p = \frac{\Delta T}{\Delta P}$ και

έχουμε:

Συνδυασμοί	Ρούχα (P)	Τρόφιμα (T)
A	0	130
B	30	90
Γ	35	80
Δ	42	0

* Στην περίπτωση που το κόστος ευκαιρίας είναι ίσο με 1, οι συντελεστές παραγωγής είναι εξίσου κατάλληλοι για την παραγωγή των δύο αγαθών (η παραγωγικότητά τους είναι ίση και σταθερή και για τα δύο αγαθά) και τα σημεία τομής της ΚΠΔ με τους άξονες ισαπέχουν από την αρχή των αξόνων.

$$A \rightarrow B: KE_p = \frac{\Delta T}{\Delta P}, KE_p = \frac{T_A - T_B}{P_B - P_A}, KE_p = \frac{130 - 90}{30 - 0}, * KE_p = 1,33$$

Δηλαδή, για να παραχθεί 1 μονάδα ρούχων καθώς αυξάνεται η παραγωγή τους από τον συνδυασμό A στον B, πρέπει να θυσιαστούν 1,33 μονάδες τροφίμων.

$$B \rightarrow \Gamma: KE_p = \frac{\Delta T}{\Delta P},$$

$$KE_p = \frac{T_B - T_\Gamma}{P_\Gamma - P_B}, KE_p = \frac{90 - 80}{35 - 30}, KE_p = 2.$$

Δηλαδή, για να παραχθεί 1 μονάδα ρούχων καθώς αυξάνεται η παραγωγή τους από τον συνδυασμό B στον Γ, πρέπει να θυσιαστούν 2 μονάδες τροφίμων.

$$\Gamma \rightarrow \Delta: KE_p = \frac{\Delta T}{\Delta P}, KE_p = \frac{T_\Gamma - T_\Delta}{P_\Delta - P_\Gamma}, KE_p = \frac{80 - 0}{42 - 35}, KE_p = 11,4$$

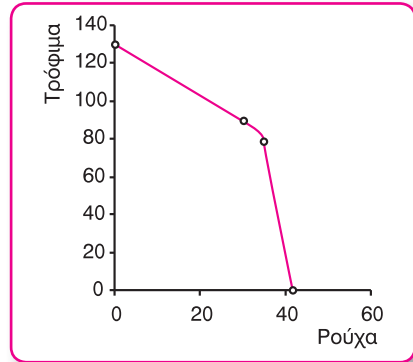
Δηλαδή, για να παραχθεί 1 μονάδα ρούχων καθώς αυξάνεται η παραγωγή τους από τον συνδυασμό Γ στον Δ, πρέπει να θυσιαστούν 11,4 μονάδες τροφίμων.

Επειδή γνωρίζουμε ότι τα κόστη ευκαιρίας των δύο αγαθών είναι αντίστροφα μεταξύ τους, μπορούμε να υπολογίσουμε το κόστος ευκαιρίας του T από τη σχέση:

$$KE_T = \frac{1}{KE_p}$$

Συγκεκριμένα έχουμε:

Συνδυασμοί	Ρούχα (P)	Τρόφιμα (T)	KE_p	KE_T
A	0	130		
			$\frac{130 - 90}{30 - 0} = 1,33$	$\frac{1}{1,33} = 0,75$
B	30	90		
			$\frac{90 - 80}{35 - 30} = 2$	$\frac{1}{2} = 0,5$
Γ	35	80		
			$\frac{80 - 0}{42 - 35} = 11,4$	$\frac{1}{11,4} = 0,088$
Δ	42	0		

* Στις διαφορές των αριθμών μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε απόλυτη τιμή ή να βάλουμε στη θέση του μειωτέου τον μεγαλύτερο αριθμό.

1

$$B \rightarrow A: KE_T = \frac{1}{KE_P}, KE_T = \frac{1}{1,33}, KE_T = 0,75.$$

$$G \rightarrow B: KE_T = \frac{1}{KE_P}, KE_T = \frac{1}{2}, KE_T = 0,5.$$

$$\Delta \rightarrow B: KE_T = \frac{1}{KE_P}, KE_T = \frac{1}{11,4}, KE_T = 0,088.$$

Στο συγκεκριμένο παράδειγμα παρατηρούμε ότι, καθώς αυξάνεται η παραγωγή ενός αγαθού (π.χ. του T), αυξάνεται και το κόστος ευκαιρίας του. Επομένως το κόστος ευκαιρίας είναι αυξανόμενο και η καμπύλη παραγωγικών δυνατοτήτων είναι καμπύλη κοίλη προς την αρχή των αξόνων.

8

Ο καταμερισμός των έργων

Στις παλαιότερες εποχές κάθε νοικοκυριό ήταν αναγκασμένο να παράγει μόνο του σχεδόν όλα τα προϊόντα που του ήταν απαραίτητα και οι ανταλλαγές προϊόντων μεταξύ των νοικοκυριών ήταν πολύ περιορισμένες.

Καταμερισμός των έργων ονομάζεται το φαινόμενο κατά το οποίο στη σύγχρονη εποχή κάθε άτομο συνήθως απασχολείται στην παραγωγή ενός μόνο προϊόντος (ή ακόμη και μέρους του προϊόντος), ενώ ταυτόχρονα καταναλώνει πολλά προϊόντα, στην παραγωγή των οποίων δε συμμετέχει.

Παράλληλα με τον καταμερισμό των έργων αναπτύσσονται και οι ανταλλαγές προϊόντων μεταξύ των ατόμων, γιατί διαφορετικά δε θα ήταν δυνατόν να ικανοποιηθούν οι διάφορες ανάγκες τους. Οι ανταλλαγές αυτές γίνονται με τη μεσολάβηση του χρήματος.

Σημασία του καταμερισμού των έργων

Ο καταμερισμός των έργων έχει τεράστια σημασία για τη σημερινή οργάνωση της παραγωγής και χωρίς αυτόν ο τεράστιος πλούτος των σημερινών οικονομιών δε θα μπορούσε να δημιουργηθεί.

Πλεονεκτήματα

- Κάθε άτομο μπορεί να απασχοληθεί εκεί όπου μπορεί **να αποδώσει περισσότερο**, αντί να κάνει ταυτόχρονα και δουλειές στις οποίες δεν είναι αποδοτικό.
- Όταν ένα άτομο ασχολείται με **μία** μόνο εργασία, αναπτύσσει σιγά σιγά **μεγάλη δεξιοτεχνία και ικανότητα** στη συγκεκριμένη εργασία και έτσι αυξάνει την απόδοσή του.